

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

VÜSALƏ FAZİL QIZI İSGƏNDƏROVA

MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DİLLƏRDƏ TƏSİRLİ-TƏSİRSİZ FEİLLƏRİN
LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ
(FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN MATERIALLARI
ƏSASINDA)

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

İş Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbərlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Çəmən Oruc qızı Babaxanova

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Telman Ziyadxan oğlu Quliyev

Rəsmi opponentlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Səidə İbrahim qızı İbrahimova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Vəfa Mirəhməd qızı Seyidova

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin
Roman filologiyası və Müasir Azərbaycan dili
kafedraları

Müdafiə 29/04 2016-cı il saat _____-da Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqat işi müasir fransız və Azərbaycan dillərində təsirli-təsirsiz feilli konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və təhlilinə həsr edilir.

Mövzunun aktuallığı. Tədqiqat işində fransız və Azərbaycan dillərində təsirli-təsirsiz mənalarda işlənmiş eyni bir feilin konstruksiyaya daxilində kəsb etdiyi leksik-semantik xüsusiyyətləri araşdırılır. Təsirli-təsirsiz konstruksiyalarda bu feillərin işlənməsi, konstruksiyaların leksik-semantik mənasının müəyyənləşdirilməsi həm hər bir dilin öz daxilində xeyli çətinliklər yaradır, həm də quruluş sistemləri fərqli olan fransız və Azərbaycan dillərində bu sahədə meydana çıxan interferensiya fransız dilinin tədrisində, eləcə də bu dillərdən bir-birinə edilən ikitərəfli yazılı və şifahi tərcümələr zamanı çətinliklər törədir. Təsirli-təsirsiz feillərin işlənmə xüsusiyyətləri bu və ya digər baxımdan hər iki dildə tədqiqata cəlb edilmiş, bu sahədə müəyyən elmi fikirlər irəli sürülmüşdür. Amma hər iki dil arasında bu məsələnin müqayisəli-tipoloji tədqiqi yeni və aktualdır.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı müasir fransız və Azərbaycan dillərində təsirli-təsirsiz feillərdir.

Tədqiqatın predmeti. Bir sıra ensiklopedik lüğətlərlə yanaşı, əsasən 2011-ci ildə “Kövsər” nəşriyyatı tərəfindən nəşr edilmiş 70.000 söz, 200.000 tərcümə vahidindən ibarət olan “Yeni fransızca-Azərbaycanca lüğətdə öz əksini tapmış təsirli-təsirsiz feillərin sistemləşdirilərək müəyyən edilməsi, onların müxtəlif leksik-semantik funksiyalarının aşkarlanması və hər iki dildə bu xüsusiyyətlərin müqayisə yolu ilə oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi müasir fransız və Azərbaycan dillərində təsirli və təsirsiz mənalarda işlənmiş feillərin konstruksiyaya daxilində bu dillərin hər birində ayrı-ayrılıqda kəsb etdiyi leksik-semantik xüsusiyyətlərin daha geniş dairədə aşkarlanaraq sistemləşdirilməsi, daha sonra bu xüsusiyyətlərdən irəli gələn dillərarası interferensiyaların müəyyənləşdirilərək təqdim edilməsindən ibarətdir.

Bu məqsədlərdən irəli gələn əsas vəzifələr isə aşağıdakılardır:

– fransız və Azərbaycan dillərində təsirli və təsirsiz mənalar kəsb edən eyni bir feilin müxtəlif konstruksiyalarda müxtəlif leksik-semantik və morfoloji xüsusiyyətlər kəsb etməsi;

– fransız dilində təsirli və təsirsiz mənalar kəsb edən eyni bir feilin Azərbaycan dilində fərqli leksik-semantik və morfoloji xüsusiyyətlər kəsb etməsi;

– hər iki dildə eyni bir feilin təsirli və təsirsiz konstruksiyalar yaratma imkanları və bununla da qazanılan müxtəlif leksik-semantik mənaların tabe olduğu qanunauyğunluqlar;

– təsirsiz feilin mübtədasi ilə təsirli feilin mübtədasının və vasitəsiz tamamlığının oxşar olduğu konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri;

– təsirsiz feilin mübtədasi ilə təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının eyni olduğu konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri;

– təsirsiz feilin mübtədasi ilə təsirli feilin mübtədasının oxşar olduğu konstruksiyaların leksik-semantik mənaları;

– təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının təsirsiz feilin mübtədasi ilə oxşarlıq yaradan konstruksiyalarda təsirli və təsirsiz mənaların yaranmasında həlledici rol oynayan mübtədaların canlı/cansız, hərəkət/vəziyyət, hərəkət/proses oppozisiyaları kimi qanunauyğunluqlar

– hər iki dildə təsirli və təsirsiz mənaların bu feillərin fərqli və ya eyni leksik vahidlərlə ifadə olunmasının hər bir dilin tarixi inkişaf xüsusiyyətləri, konstruksiyanın məna baxımından formalaşması, bu dildə danışan xalqın düşüncə tərzini, feillərin sinonim, omonim cərgələr yaratması kimi linqvistik və koqnitiv amillər;

– təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının təsirsiz konstruksiyanın mübtədasi ilə oxşarlıq yartması prosesində əsasən təsirsiz mənənin təsirli mənə əsasında yaranması və genişlənməsi;

– təsirsiz feilin mübtədasi ilə təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının eyniyyət təşkil etdiyi konstruksiyaların pronominal və kauzativ konstruksiyalarla əvəzlənməsi qanunauyğunluqları.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat zamanı aşağıdakı metod və üsullardan istifadə edilmişdir:

– təsviri metod;

– müqayisəli-tipoloji metod;

– sintaktik-semantik, leksik-semantik və funksional təhlil metodu;

– morfoloji və leksikoqrafik təhlil.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Fransız dili lüğətlərində öz əksini tapmış əksər feillər (7000-dən artıq), Azərbaycan dilində isə fransız dilinə nisbətən az sayda feillər bir sıra amillərin təsiri nəticəsində təsirsiz/təsirli konstruksiyalar yaradır. Azərbaycan dilinin sözdüzəltmə imkanlarının

zənginliyi isə bir sıra sözdüzəldici şəkilçilərin təsirsiz feil kökünə artırılması ilə həmin feilin təsirli variantının yaradılmasına imkan verir. Bu hal həmin konstruksiyaların leksik-semantik və funksional baxımdan asanca ayırd edilməsinə əlverişli şərait yaradır. Bununla yanaşı, Azərbaycan dilində də təsirli/ təsirsiz konstruksiyalar yaradan xeyli sayda feil mövcuddur. Hər iki dildə eyni bir feilin təsirli-təsirsiz mənalar kəsb edə bilmələrinə təsir edən amillərin müəyyənləşdirilməsi və belə feillərin yaratdığı konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətlərinin, onların oxşar və fərqli cəhətlərinin aşkarlanması həm hər bir dilin daxilində, həm də bu dillər arasında bu sahədə mövcud olan interferensiyanın aradan qaldırılmasına, bu dillərin tədrisi və təlimi zamanı, bu dillərdən bir-birinə edilən şifahi və yazılı tərcümələr zamanı meydana çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasına əlverişli şərait yaratmış olardı.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Fransız və Azərbaycan dillərində feillərin təsirli-təsirsiz konstruksiyalar yarada bilməsi və bu qəbildən olan feillərin seçilərək onların daxil olduğu konstruksiyaların təhlil edilməsi, bu konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi, bu sahədə meydana çıxan oxşar və fərqli məqamların və onların səbəblərinin konkretləşdirilərək sistemləşdirilməsi bu tədqiqat işində öz əksini tapır. Tədqiqat nəticəsində fransız və Azərbaycan dillərində bu sahədə əldə edilən müddəalar, feillərin siyahısının müəyyənləşdirilməsi, onların Azərbaycan dilində leksik-semantik təhlilinin aparılması tədqiqatın elmi yeniliyi hesab edilə bilər.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Fransız və Azərbaycan dillərində eyni morfoloji və qrafik xüsusiyyətlərə malik olan feillərin həm təsirli və həm də təsirsiz konstruksiyalar yaratma imkanlarının, fransız dilində bu tipli feillərin sayca Azərbaycan dilinə nisbətən daha çox olması və bunun səbəblərinin sistemləşdirilməsi və Azərbaycan dilində fransız dilindəki kimi ikivalentli feillərin aşkar edilməsi, onların müqayisəli aspektdə təqdim edilməsi bu tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyətini təşkil edir. Tədqiqat işi hər iki dildə və müxtəlif sistemli dillər arasında feil sahəsində bir sıra nəzəri fikirlərin inkişafına təkan verə bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Müxtəlif sistemli fransız və Azərbaycan dillərində feil sahəsində aparılan tədqiqat işlərində, fransız dilinin Azərbaycan auditoriyasında tədrisi zamanı meydana çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasında, bu dillərdən bir-birinə edilən tərcümələr zamanı xüsusi əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:

– təsirli və təsirsiz feillərin leksik-semantik və funksional xüsusiyyətlərinin müqayisəli tədqiqinin yalnız feillər üzərində deyil, konstruksiya daxilində tədqiqatə cəlb edilməsi fikrinin əsaslandırılması;

– Azərbaycan dilçiliyində eyni qrafik və morfoloji xüsusiyyətlərə malik olan təsirli və təsirsiz mənalarda işlənə bilən tədqiqatə cəlb edilməsinin zəruriliyi;

– tədqiqatə cəlb edilən hər iki dildə bu feillərin daxil olduğu konstruksiyaların müəyyən amillərin təsiri ilə qazandıqları özünəməxsus leksik-semantik və funksional xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilərək sistemləşdirilməsinin elmi və nəzəri əhəmiyyəti;

– hər iki dildə təsirli və təsirsiz feillərin lüğətlərdən seçilərək qruplaşdırılmasının linqvistik, leksik və leksikoqrafik baxımadan əhəmiyyəti;

– tarixi inkişaf sayəsində sözlərin mənasının genişlənməsi, daralması, sözün arxaikləşməsi, çoxmənalı şaxələrin yaranması, omonim, sinonim cərgələr yaradan feillərin məna xüsusiyyətləri və digər amillərin eyni bir feilin təsirli və təsirsiz mənalarının yaranmasına və genişlənməsinə təsiri kimi müddəaların irəli sürülməsinin elmi-nəzəri əhəmiyyəti;

– təsirli və təsirsiz mənaların qrammatik sinonimlərlə, o cümlədən kauzatif və pronominal konstruksiyalarla, tərz nüansları ilə bir-birindən fərqlənməsi.

Tədqiqatın materialı. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə. Bakı, 2007; Nouveau Dictionnaire Français-Azerbaïdjanais: En 2 volumes. Bakou: Édition « Keuvsar », 2011; Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı: “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2007; Grand Larousse de la Langue Française: En 7 volumes. Paris: Larousse, 1986; Le dictionnaire de notre temps: dictionnaire encyclopédique. Paris: Hachette, 1993; Le Grand Larousse illustré. Paris: 2012; Le Grand Robert de la langue française: En 6 volumes. Paris: Le Robert, 2001; Le Grand Robert. Paris: 2012; Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Le Robert, 2001; Le Petit Larousse illustré. Paris: Larousse, 2013; Məmmədov İ.T., Həsənov H. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı: Yazıçı, 1990.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın mövzusu Gəncə Dövlət Universitetinin Elmi Şurasında təsdiq edilmiş və Dilçilik üzrə Respublika Əlaqələndirmə Şurasında qeydə alınmışdır. Dissertasiyanın əsas nəticələri haqqında elmi-praktik seminar və

konfranslarda məruzə edilmiş, mövzu ilə bağlı 9 məqalə çap olunmuşdur. Çap olunmuş məqalələr dissertasiyanın məzmununu tam əhatə edir.

Dissertasiyanın strukturu. Tədqiqat işi giriş, 3 fəsil, nəticə, ədəbiyyat və leksikoqrafik mənbələrdən ibarətdir.

İSİN ƏSAS MƏZMUNU

“*Fransız və Azərbaycan dillərində təsirli-təsirsiz feilli konstruksiya-ların bəzi nəzəri məsələləri*” adlanan birinci fəsil roman dilçiliyində, o cümlədən fransız dilçiliyində təsirli və təsirsiz feil anlayışları, bəzi təsirli feilin təsirsiz, təsirsiz feilin isə təsirli mənə kəsb etməsi xüsusiyyətlərindən bəhs edən elmi-nəzəri tədqiqat işləri nəzərdən keçirilir, tədqiqatçıların bu sahədə müddəaları təhlil edilir və onlara münasibət bildirilir. Təsirli-təsirsiz mənalarda işlənən feil məsələsi zaman-zaman roman və german dilçilərinin diqqətini cəlb etmiş, bu məsələyə ya bilavasitə, yaxud da dolayısı yolla müəyyən münasibət bildirilmişdir. Fransız dilçiliyində R.Rothemberq isə fransız dilində təsirli-təsirsiz feil problemi ilə daha ətraflı məşğul olmuşdur.¹ Bu məsələ barədə ilk dəfə J.Quqönem «Linqvistik statistika və lüğətin tarixi» adlı məqaləsində² qədim fransız dilindən müasir fransız dilinə keçmiş feillərdən bəhs edərək «təsirsiz mənada işləndikdə semantik baxımdan bu feillərin mübtədası onların təsirli mənada işləndikləri cümlənin tamamlığı ilə eyni olur» qənaətinə gəlmişdir. Amma müəllif bu məsələyə ötəri nəzər salmış, təsirli-təsirsiz konstruksiya-lar yaratmış bütün feilləri tədqiqata cəlb etməmiş, yalnız təsirli feilin vasitəsiz tamamlığı ilə təsirsiz feilin mübtədasının analogiya yaratdığı misallara toxunmaqla kifayətlənmişdir. Buna baxmayaraq, tədqiqatçı «öz mühakimələri ilə təsirli-təsirsiz mənalar kəsb edən feillər barədə gələcəkdə aparılacaq tədqiqatlara yol açmışdır» desək, heç də səhv etmərik. Daha sonra V.T.Meyer-Lübke təsirli-təsirsiz mənalarda işlənən feillərin ikili qrammatik xüsusiyyətə malik olmalarına onların tarixi inkişaf və leksik-semantik xüsusiyyətləri baxımından yanaşmış və belə feillərin hələ qədim fransız dilində mövcud olmasını qeyd etmişdir. O, qədim fransız dili üçün *apprendre* (öyrənmək) feilində, müasir fransız dili üçün isə *descendre* (düşmək, aşağı enmək),

---

¹ Rothemberg M. Les verbes à la fois transitifs et intransitifs en français contemporain. P.: Mouton, 1974, pp. 173-177.

² Gougenheim G., Statistique linguistique et histoire du vocabulaire // Cahiers de Lexicologie II. Paris, 1960, pp. 31-40.

passer (keçmək) kimi feillərdə bu halın daha açıq şəkildə özünü biruzə verdiyini qeyd etmişdir. O, bu haqda yazmışdır: "Başqa bir qrupda (konstruksiyada) biz vasitəsiz tamamlıq funksiyasında işlənən və feildə ifadə olunan hərəkətin icraçısı kimi özünü biruzə verən ismi görürük, halbuki mübtədə yalnız hərəkətə təhrək edir, amma onu özü yerinə yetirmir"¹.

A.Blinkenberg "*Le problème de la transitivité en français moderne*" adlı monumental əsərində ikili qrammatik funksiyaya malik olan feillər barədə daha maraqlı fikir yürüdür. O, qeyd edir ki, «funksional ikivalentlilik (təsirsiz/təsirli kimi ikili funksiya) diatetik ekvivalentdir, bu halda feilin tamamlığı həm də mübtədanı əks etdirir, bu zaman feilin forması dəyişmir». Müəllifin fikrincə, funksional ikivalentlilik (təsirlilik/təsirsizlik kimi ikili funksiya) diatetik ikivalent kimi çıxış edir, bu halda feilin forması dəyişmədən feilin tamamlığı həm də mübtədə olur ki, bu fikir də Quqönemin məşhur *Il casse la branche / la branche casse* tiplərinə tamamilə uyğun gəlir. A.Blinkenberg sonda bu cür ikivalentli feilləri diatetik baxımdan neytral feillər adlandırır². J.Dübua³ feil tərzlərindən bəhs edərkən ikili qrammatik funksiyalı feilləri *Je casse la branche / la branche casse - Mən budağı sındırıram/Budaq sınır* tiplərini) simmetrik feillər adlandırır və bu feillərin bəzilərinin pronominal formalara da malik ola bilməsi qənaətinə gəlir. Müəllif belə feilləri «müəyyən feillər/qeyri-müəyyən feillər» adlandırır və həm *Il casse la branche / La branche casse* tipini, həm də *Il travaille le bois / Le bois travaille* tipini eyni qrupa daxil edir. M.Rotemberq isə öz tədqiqatında daha qabağa gedərək həmin tiplərin fərqli xüsusiyyətlərə malik olması fikrini irəli sürür və özündən əvvəl söylənən fikirlərlə razılaşmadığını bildirir. M.Koyo⁴ məchul və qayıdış mənələrdən (*Jean cuit la pomme/la pomme se cuit*), habelə ortaq mənə kəsb edən feillərdən (*Jean cuit la pomme/ la pomme cuit*) bəhs edərkən həm *casser* həm də *fumer* feilləri ilə düzələn konstruksiyalarda feillərin ikivalentlilik mənələrinə da toxunmuşdur. Onun

---

¹ Meyer-Lubke W. T. *Grammaires historiques des langues romanes* III: *Syntaxe*. Paris: Welther, 1890-1906, p. 393.

² Blinkenberg A. *Le problème de la transitivité en français moderne*. Copenhague: Munksgaard, 1960, p. 118.

³ Dubois J. *La traduction de l'aspect et du temps dans le code français*. *Le Français Moderne*, 1964, XXXII, pp. 22-26.

⁴ Coyaud M. *Transformation linguistique et classification lexicale // Cahiers de Lexicologie* VI: I, 1965, p. 30.

fikrincə, bu transformasiyalar bir elementin düşməsi ilə mübtədanın permutasiyaya uğraması nəticəsində baş vermişdir. M.Rotemberqin fikrincə isə, Kvoyoyalnız mübtədanın permutasiyasından bəhs etmiş, amma *casser* və *fumer* tipli ikivalentli feillərdən bəhs etməmişdir. R.Laqan¹ “Les verbes symétriques: Économie morphosyntaxique et différenciation sémantique” adlı məqaləsində məchul mənənin genişlənməsindən bəhs edərkən qeyd edir ki, təxminən bir-birinə sinonim kimi işlənən iki konstruksiyanın qoşa işlənməsi vəziyyətlə, kontekstlə, deyimin məqsədi ilə bağlı olmaqla keçicidir. M.Rotemberq isə bu tezisə təsirsiz feillərə deyil, pronominal mənəli feillərə aid olduğunu qeyd edir. Mari-Dominik Port “Təsirlilik” adlı məqaləsində Mira Rotemberqin bəzi yanaşmalarına və müddəalarına öz münasibətini bildirmiş və bir sıra məsələlərin şərhinə daha konkret aydınlıq gətirmişdir. Müəllif qeyd edir ki, bu məsələdə mütləq mübtədə, vasitəsiz və vasitəli tamamlıqlar kimi məfhumlar ətraflı təhlil edilməlidir. Müəllif eyni bir feilin təsirli-təsirsiz mənələr kəsb etməsinin əsas meyarını vasitəsiz tamamlığın əvəzliliklə ifadə olunub-olunmaması faktı ilə izah edir.² Joel Tamin-Gard³ Mari-Dominik Porta istinad edərək bu məsələyə dair müəyyən fikir irəli sürmüş və bəzi nəzəri və praktik məsələlərdə M. Rotemberqdən daha qabağa getmişdir. Məsələyə aydınlıq gətirməzdən əvvəl müəllif fransız dilində cümlənin tamamlıqları ilə feilin tamamlıqları məfhumlarını bir-birindən fərqləndirmək üçün müvafiq meyarlar irəli sürür. Daha sonra, vasitəsiz və vasitəli tamamlıq məfhumu üzərində dayanaraq onları bir-birindən fərqləndirən meyarları ortaya qoymağa cəhd göstərir. Təsirli konstruksiyaların məchul növ ilə əvəzlənməsi imkanlarından bəhs edən müəllif bu məsələdə işgöranin canlı və ya cansız isimlər sinfinə daxil olmasını əsas meyar hesab edir. Təsirli-təsirsiz mənələrə gəlinə, Joel Tamin-Gard bu məsələdə cümlədə işlənməsi vacib olmayan, nəzərdə tutulan, amma asanlıqla bərpa edilən vasitəsiz tamamlıqlarla işlənməsi vacib olan tamamlıqları bir-birindən fərqləndirməyi tövsiyə edir. Jorj Bernard«Müasir fransız dilində feilin təsirliliyi» adlı dissertasiyasında təsirli-təsirsiz feil məsələsinə toxunmuş, amma məsələnin mahiyyətini

---

¹ Lagane R. Les verbes symétriques: Economie morphosyntaxique et différenciation sémantique // Cahiers de Lexicologie, 1967, № 10, p. 27.

² Porte M.-D.. La transitivité: À propos de Mira Rothemberg: Les verbes à la fois transitifs et intransitifs en français contemporain // L'Information Grammaticale, 1980, № 7, pp. 18-23.

³ Tamine G. J. Introduction à la syntaxe (suite). Les fonctions nominales: le complément du verbe // L'Information Grammaticale, 1984, № 21, pp. 34-37.

ətraflı açıqlamamışdır¹. Jan-Klod Şövalye «Feil və cümlə: ispan və fransız dillərində növ məsələsi» adlı əsərində² ispan və fransız dillərində feilin təsirlilik və təsirsizlik məsələlərindən ətraflı bəhs etsə də, bizi maraqlandıran məsələlərə ötəri nəzər salmaqla kifayətlənmişdir. Bu məsələ Qərb dilçiliyində də zaman-zaman önəmli yerlərdən birini tutmuş, isveç dilçisi P.A.Erad³ ingilis dilində təsirli-təsirsiz feillərin işlənməsinə və onların yaratdıqları konstruksiyaların leksik-semantik mənalarına dair müəyyən fikirlər söyləmişdir.

Türkoloji dilçilikdə A.Baskakov, L.A.Pokrovskaya, A.A.Palmbax, V.Q.Eqorov, A.Q.Qulamov, E.N.Nəcib, A.K.Xasenova və başqaları, Azərbaycan dilçiliyində H.Mirzəyev, Q.Kazımov, H.Quliyev, M.Hüsenzadə, Z.Budaqova, Y.Seyidov, F.Zeynalov və başqaları birbaşa və ya dolayısı yolla təsirli-təsirsiz feil məsələsi ilə maraqlanmış, bu haqda müəyyən fikir söyləmişlər. Q.Ş.Kazımov yazır: «Dilimizdə elə feillər də vardır ki, onlar cümlədəki vəziyyətdən, əlaqələndiyi sözlərdən asılı olaraq həm təsirli, həm də təsirsiz feil kimi işlənə bilər» Tədqiqatçının təsirlilik/təsirsizlik kateqoriyasının mənasını özündə birləşdirən feillərin dilimizə xas olması barədə söylədiyi fikirlər qiymətlidir və bizə Azərbaycan dilində də belə feillərin mövcud olması barədə fikir söyləməyə əsas verir. Müasir Azərbaycan dilində eyni bir feilin təsirli-təsirsiz mənalarda işlənməsi məsələsi prof. Həsən Mirzəyevin «Müasir Azərbaycan dilində feillərin təsirlilik və təsirsizlik kateqoriyası» adlı doktorluq dissertasiyasında və bir sıra başqa əsərlərində⁴ öz əksini tapmışdır. Prof. Y.Seyidov, H.Quliyev, Z.Budaqova və digər dilçilər də dilimizdə təsirli-təsirsiz feillərin mövcud olmasına toxunmuşlar.

“Fransız və Azərbaycan dillərində təsirli-təsirsiz feilli konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri” adlanan ikinci fəsildə fransız dilində təsirli-təsirsiz feil konstruksiyalarının komponentləri

---

¹Bernard G. La transitivité du verbe en français contemporain. Thèse. Atelier de reproduction. Lille: 1972, p. 123.

²Chevalier Jean-Claude. Verbe et phrase: les prolèmes de la voix en espagnol et en français. P.: Éditions Hispaniques, 1978, pp. 28-30.

³Erades P.A. Points of Modern English Syntax // English Studies XXXI, 1950, p.124.

⁴Mirzəyev H. Müasir Azərbaycan dilində təsirli və təsirsiz feillər. Bakı: API, 1979, 116 s.; Mirzəyev H. Müasir Azərbaycan dilində feil. Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1986, 160 s.; Mirzəyev H. Müasir Azərbaycan dilində feillərin təsirlilik və təsirsizlik kateqoriyası. Bakı: API, 1979, 116 s.

arasındaki leksik-semantik əlaqələrin xüsusiyyətləri və bunların Azərbaycan dilində ifadə vasitələrindən bəhs edilir. Bu fəsil 3 yarımfəsildə tədqiq edilir:

Təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin mübtədasının oxşar olduğu konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri adlanan birinci yarımfəsildə “Yeni fransızca-Azərbaycanca lüğət”dən seçilmiş *dépasser, boire, cogner, couper, cracher, dépasser, écrire, grimacer, menacer, piétiner, céder, chômer, crier, danser* və s. tipli feillərin təsirli-təsirsiz mənalarlı nəzərdən keçirili. Bu feillərin daxil olduğu konstruksiyaların təhlili və Azərbaycan dili ilə qarşılığı hər iki dildə təsirsiz mənada işlənən feillə isim arasında aşağıdakı qanunauyğunluqların mövcud olması qənaətinə gəlməyə imkan verdi: feil təsirsiz mənə kəsb etdikdə mübtədanın vəziyyəti hərəkətin icrasının reallaşmasına və ya onun ləngiməsinə şərait yaradır; mübtədanın vəziyyəti xarici təsirin nəticəsi kimi meydana çıxır; mübtədanın vəziyyəti onun öz daxili keyfiyyəti və ya sonradan onun qazandığı keyfiyyətlə müəyyənləşir; mübtədanın keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsi onun daxili təbiəti ilə bağlı olur; feilin mənasının məcaziləşməsi onun təsirsiz mənə kəsb etməsinə əlverişli şərait yaradır. Nəzərdən keçirilmiş konstruksiyalarda feilin təsirsiz mənada işlənməsi mübtədanın transpozisiyası ilə müşayiət olunur: təsirli feilin mübtədası təsirsiz mənə kəsb edən konstruksiyanın mübtədası ilə oxşardır, yəni təsirli feilin mübtədası təsirsiz konstruksiyada hərəkətin icraçısıdır. Feil təsirsiz mənada işləndikdə onun mübtədası üzərində iş icra olunan, hərəkətə məruz qalan, xarici təsirlərin nəticəsində əldə edilmiş və ya əvvəlcədən özünün kəsb etdiyi vəziyyəti təhlil edilən obyekt rolunu oynayır və buradan da feilin təsirli-təsirsiz oppozisiyası hərəkət/vəziyyət, hərəkət/keyfiyyətin müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi oppozisiyası ilə əvəz olunur.

“Təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının oxşar olduğu konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri” adlanan ikinci yarımfəsildə daxil olan təsirli-təsirsiz feillər hər iki dildə mübtədaların canlı/cansız, hərəkət/vəziyyət, hərəkət/proses oppozisiyaları ilə xarakterizə olunur. *Assécher, attacher, balloter, bouillonner, débacher, déboîter, débonder, déborder, décoller, décrocher, huiler, jucher, lâcher, lever, nicher, peler, percher, prendre, tenir, tuyauter* və s. tipli feillərin təsirli-təsirsiz konstruksiyalarda kəsb etdiyi leksik-semantik xüsusiyyətlər bizə aşağıdakı qənaətə gəlməyə imkan verdi: qrupa daxil olan feillərin təsirli-təsirsiz konstruksiyalar yaratması hər iki dildə rəngarəng leksik-semantik xüsusiyyətlər kəsb edir. Bunların bəziləri hər iki dildə eyni leksik vahidlə

ifadə olunduğu halda, digərləri Azərbaycan dilində müxtəlif feillərlə, bəzən də müxtəlif söz birləşmələri ilə ifadə olunur. O cümlədən:

1. Təsirli-təsirsiz mənaların fransız dilində eyni bir feillə, Azərbaycan dilində isə müxtəlif feillərlə ifadə olunur. Məsələn: *attacher* (bağlamaq, bağlanmaq), *ballotter* (yırğalamaq, yellətmək, tərpətmək, əsdirmək; yırğalanmaq, yellənmək, tərpənmək, əsmək), *bouillonner* (qaynatmaq; qaynamaq;), *huiler* (yağlamaq, yağ hopdurmaq; yağlanmaq, yağı hopmaq), *jucher* (tara çıxartmaq, tarda oturtmaq; tara çıxmaq, tarda oturmaq), *lever* (qaldırmaq; qalxmaq, cücərmək), *muer* (dəyişdirmək, çevirmək; dəyişmək (*səs haqqında*), *peler* (soymaq; soyulmaq), və s. Göründüyü kimi, bu feillərin əksəriyyətinin təsirli mənası təsirsiz feil köklərinə sözdüzəldici şəkilçilərin artırılması ilə ifadə olunmuşdur: *qurumaq/ qurutmaq; qalxmaq/ qaldırmaq; şişmək/ şişirtmək; çevirmək, yıxmaq/ çevrilmək, yıxılmaq* və s.

2. Bir sıra təsirli-təsirsiz mənalar Azərbaycan dilində tamamilə fərqli leksik vahidlərlə ifadə olunur: *çərtmək/kərtik açmaq; sürüşmək/ istiqamətləndirilən tərəfə yerdəyişmək, dönmək; örtüyü götürmək/ getmək*.

3. Bəzi konstruksiyalarda təsirli-təsirsiz mənalar fransız və Azərbaycan dillərində eyni feillə ifadə olunur: *cloquer - qoymaq, vermək* (hər iki mənada), *fumer – çəkmək və chasser – ov etmək, ovlamaq* və s.

4. Fransız dilində təsirli-təsirsiz mənaları müəyyənləşdirərkən yalnız canlı/cansız oppozisiyasına əsaslanmaq doğru olmaz. Burada təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin tamamlığı arasındakı hərəkət/vəziyyət, hərəkət/ keyfiyyətin ifadəsi, hərəkət/fəzada əşyanın vəziyyəti, hərəkət/vəziyyətin dəyişməsi və s. kimi vacib amilərin də nəzərə alınması vacibidir.

Təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının eyniyyət təşkil etdiyi konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri adlanan üçüncü yarımfəsildə “*verbes à renversement*” (baş-ayaq feillər), “*verbes symétriques*” (simmetrik feillər) adlandırılan *casser - sınmaq, qırılmaq/sındırmaq, qırmaq; débarquer*–gəmidən düşürmək/gəmidən düşmək; *loger*–yerləşmək/yerləşdirmək, *bronzer*–günəşdə yandırmaq, qaraltmaq/günəşdən yanmaq, qaralmaq; və s. kimi çoxsaylı feillərin daxil olduğu konstruksiyalar tədqiq edilir. Təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının eyniyyət təşkil etdiyi bu tipli konstruksiyalar aşağıdakı xüsusiyyətlərlə səciyyələnir:

- təsirli və təsirsiz konstruksiyalar baş vermiş eyni hərəkəti, işi, eyni vəziyyəti bildirir. Fərq bundadır ki, təsirli konstruksiyalarda mübtədə nəzərdə tutulan iş, hal və hərəkətin icra edilməsinə, yerinə yetirilməsinə vasitəsiz tamamlığı təhrik edir;

- Azərbaycan dilində də *düşərgə salmaq, başlamaq, dəyişmək, qurtarmaq, yenidən başlamaq, çəkmək* və s. kimi təsirli-təsirsiz feilli konstruksiyalar fransız dili ilə eyni leksik-semantik xüsusiyyətlərə malikdir;

- fransız dilində təsirli-təsirsiz feillərin hamısı “simmetrik” adlandırılı bilməz: *Les prix baissent / Les commerçants baissent les prix* deyildiyi halda, *La température baisse, La mer baisse, Sa vue baisse* konstruksiyalarının təsirli qarşılığı mümkün deyil. Belə feillərin yaratdığı konstruksiyaların mənası hər bir konstruksiyanın özünün daxili leksik-semantik və funksional imkanlarına əsasən müəyyən edilməlidir;

- bu tipə daxil olan təsirli-təsirsiz feillərin yaratdığı konstruksiyaların leksik-semantik və funksional xüsusiyyətləri mübtədə ilə vasitəsiz tamamlığın canlı/ cansız oppozisiyası ilə tam müəyyənləşdirilə bilmir və bu oppozisiyanı bu halda əsas kriteriya hesab etmək olmaz; belə feillərin yaratdığı təsirli konstruksiyalar əksər hallarda kauzativ məna kəsb edir və konstruksiya *faire + məsdər* ilə ifadə olunan icbar növə çevrilir: *faire disparaître, faire boire, faire manger, faire bronzer* kimi konstruksiyalarda kauzativ məna təsirli feilin mənası ilə eyniləşir;

- qayıdış növdə, həm də orta qayıdış növdə işləyə bilər. Bu isə konstruksiyaların leksik-semantik mənasının müəyyənləşdirilməsi üçün yeganə kriteriya ola bilmir: yenə də feilin öz semantikasını əsas rol oynayır;

“*Fransız və Azərbaycan dillərində eyni bir feilin təsirli-təsirsiz mənalарının formalaşmasında leksik-semantik və qrammatik imkanların rolu*” adlanan üçüncü fəsil üç yarımfəsilə bölünür: *omonim, sinonim və çoxmənalı təsirli-təsirsiz feillərin leksik-semantik imkanları; təsirli-təsirsiz feilli konstruksiyaların eyni leksik-semantik xüsusiyyətli pronominal konstruksiyalarla əlaqəsi; müasir Azərbaycan dilində təsirli-təsirsiz feil konstruksiyalarının leksik-semantik imkanları və onların fransız dilində qarşılığı*. Hər iki dildə omonim feillər ifadə etdikləri mənalарına görə təsirli və ya təsirsiz olurlar. Fransız və Azərbaycan dillərinin özünəməxsus və bir-birindən köklü şəkildə fərqlənən leksik-qrammatik sistemə malik olması təsirli-təsirsiz və omonim, sinonim, antonim feillərin hər iki dildə eyni feillərlə deyil, hər dilin özünə xas feilləri ilə ifadə olunmasına səbəb olmuşdur. Bu qrupa *voler - uçmaq/oğurlamaq; droguer-həddindən artıq dərman qəbul etmək/gözləmək, yorulmaq, usanmaq, əldən düşmək; rouler-kötəkləmək, döymək/lələklərini açmaq; dönmək* və s. bu qəbildəndir. Bu qrupa daxil olan omonim təsirli-təsirsiz feillər 3 identik leksik tipə ayrılır: həqiqi omonimlər və ya etimoloji (etimologiyaları müxtəlif olan)

omonimlər; semantik (eyni etimologiyaya mənsub olub, hal-hazırda mənaca heç bir yaxınlığı olmayan) omonimlər; çoxmənali sözlər (sözlər arasında mənə yaxınlığı qorunub-saxlanılır). Hər iki dildə omonim feillərin ilkin mənası əsasən təsirli mənədir.

“*Təsirli-təsirsiz feilli konstruksiyaların eyni leksik-semantik xüsusiyyətli pronominal konstruksiyalarla əlaqəsi*” adlanan ikinci yarımfəsildə fransız dilində təsirsiz konstruksiyaların eyni feilin pronominal növünün əmələ gətirdiyi konstruksiyalarla qrammatik sinonim kimi işlənməsi, bu konstruksiyalarda təsirsiz mənənin ifadə etdiyi incə leksik-semantik nüanslar və mənə calarları tədqiq olunur, məlum və pronominal növlə ifadə olunmuş təsirsiz mənələr və bu mənələrin leksik-semantik çalarları sistemləşdirilir. Fransız dilində eyni bir feil təsirli-təsirsiz mənələrdə işləndikdə təsirsiz mənə bir sıra feillərdə pronominal növ ilə əvəzlənə bilər : *Ce médicament guérit (le malade, la grippe) – Bu dərman sağaldır (xəstəliyi, qripi). Cette maladie guérit lentement – Bu xəstəlik yavaş-yavaş sağalır. Cette maladie se guérira vite – Bu xəstəlik tez sağalaca. Il casse la branche – O, budağı sındırır. La branche casse – Budaq sınır. La branche se casse – Budaq sınır.*

“*Müasir Azərbaycan dilində təsirli-təsirsiz feil konstruksiyalarının leksik-semantik imkanları və onların fransız dilində qarşılığı*” adlı sonuncu yarımfəsildə Azərbaycan dilində işlənən təsirli-təsirsiz feillərin daxil olduğu konstruksiyaların leksik-semantik xüsusiyyətləri və onların fransız dilində qarşılığı tədqiq edilir. Məlum olur ki, fransız dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də bu dilə xas və fransız dilindən leksik-semantik baxımdan fərqli təsirli-təsirsiz feillər mövcuddur. *Açmaq*. Azərbaycan dilində *qaldırmaq, götürmək, çıxartmaq, aralamaq, azad etmək, buraxmaq, yol vermək, başlamaq, işə salmaq, əsasını qoymaq, təsis etmək, təşkil etmək, yaratmaq*, və bir çox digər mənələrdə təsirli feil kimi işlənir. Fransız dilində *açmaq* feilinin mənələri *ouvrir, découvrir, dégarnir, révéler, déceler, inaugurer, laisser aller (sa langue), plair, aller, réjouir*, kimi təsirli feillərlə ifadə olunur.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində tədqiqat prosesində əldə edilən nəticələr yekunlaşdırılır və ümumiləşdirilir.

1. Hər iki dildə ilkin mənası təsirli və ya təsirsiz olan eyni bir feil daxil olduqları konstruksiyaların kommunikativ yükündən, feilin özünün, mübtədanın, tamamlığın semantikasından, o cümlədən digər müxtəlif leksik-semantik və funksional amillərin təsirindən asılı olaraq təsirli-təsirsiz mənələr kəsb edə bilər. Ümumiyyətlə, fransız dili lüğətində 7000-dən artıq

feilin bu tipli olması müəyyən edilmişdir. Azərbaycan dilində bu qəbildən olan feillərin sayı fransız dilinə nisbətən az olsa da, eyni bir feilin təsirli-təsirsiz konstruksiyalar yaratdığı hallar kifayət qədərdir.

2. Eyni morfoloji əlamətli bir feil yalnız cümlənin mübtədası və vasitəsiz tamamlığı ilə yaratdığı funksional-semantik məna əlaqələri daxilində müəyyən fərqli və oxşar xüsusiyyətlər kəsb edə bilər, ayrılıqda isə bu feillərin funksional-semantik xüsusiyyətləri barədə mühakimə yürütmək olmaz.

3. Hər iki dildə eyni bir feilin təsirli-təsirsiz konstruksiyalarda kəsb etdikləri leksik-semantik və funksional xüsusiyyətlər müxtəlif şəkildə təzahür etdiyindən və fərqli amillərlə bağlı olduğundan bu məna xüsusiyyətləri hər iki dildə xüsusi qanunauyğunluqlara tabe olan aşağıdakı konstruksiyalarda öyrənilir: təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin mübtədasının və vasitəsiz tamamlığının oxşar olduğu konstruksiyalar; təsirsiz feilin mübtədası ilə təsirli feilin vasitəsiz tamamlığının eyni olduğu konstruksiyalar.

4. Hər iki dildə feil təsirsiz məna kəsb etdikdə mübtədanın vəziyyəti hərəkətin icrasının reallaşmasına və ya onun ləngiməsinə şərait yaradır.

5. Mübtədaları oxşarlıq təşkil edən konstruksiyalarda təsirli feilin təsirsiz məna kəsb etməsi nəticəsində yaranan və əsasən vəziyyətin dəyişməsi ilə müşayiət olunan leksik-semantik mənalar müxtəlif olmaqla konstruksiyaların daxili xüsusiyyətləri ilə bağlı olub təsirli-təsirsiz mənalar mübtədaların canlı/cansız, hərəkət/vəziyyət, hərəkət/proses oppozisiyaları ilə müşayiət olunur.

6. Bir sıra təsirli-təsirsiz mənalar Azərbaycan dilində tamamilə fərqli leksik vahidlərlə, bəzi konstruksiyalarda isə hər iki dildə eyni feillə ifadə olunur. Bu hal hər bir dilin tarixi inkişaf xüsusiyyətləri, konstruksiyanın məna baxımından formalaşmasından və bu dildə danışan xalqın düşüncə tərzini, feillərin sinonim, omonim cərgələr yaratması və b.k. linqvistik və koqnitiv amillərlə sıx bağlıdır.

7. Təsirli-təsirsiz mənalarda işlənən bir sıra feillər pronominal növdə də işlənərək qrammatik və semantik sinonimlik yaradır və məlum növdə olan təsirsiz feillə eyni leksik-semantik xüsusiyyət, eyni məna kəsb edir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan və fransız dillərində təsirli, təsirsiz feillər və onların tədrisi / Qloballaşma şəraitində təhsil və elmin inkişaf problemləri. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın tezisləri. Gəncə: ADAU, 2011, s. 35-37
2. Təsirli feillər və onların tədrisində yaranan çətinliklər // Elmi xəbərlər, Fundamental, humanitar və təbiət elmləri seriyası. Gəncə: GDU, 2011, № 3, s. 205-206
3. La transitivité et intransitivité en français // Вестник Московского Городского Педагогического Университета. М., 2013, № 4, с. 184-188
4. The classification of reflexive verbs in French / Материалы за IX Международна Научна Практична Конференция. Т. 29. София, 2013, с. 28-31
5. Eyni zamanda həm təsirli və həm də təsirsiz mənələrdə işlənən feil tərkibli konstruksiyaların semantik xüsusiyyətlərinə dair. (Müasir fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) / Doktorantların və Gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika Elmi Konfransının Materialları, II c. Bakı, 2013, s. 200-202
6. Azərbaycan və fransız dillərində təsirli və təsirsiz feillərin cümlədə rolu // Terminologiya məsələləri. Bakı: Elm, 2013, s. 159-162
7. Təsirli və təsirsiz feillərin tədqiqi tarixi haqda // Elmi Xəbərlər. Fundamental, Humanitar və Təbiət Elmləri Seriyası. Gəncə: GDU, 2014, № 2, s. 160-163
8. Pronominal növün təsirli-təsirsiz feillərlə əlaqəsi // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı: ADU, 2014, № 3 (91), s. 73-77
9. Грамматические особенности глаголов действительного и страдательного залога во французском и Азербайджанском языках // Вестник Орловского Государственного Университета. Серия: новые гуманитарные исследования. Федеральный научно-практический журнал. 2014, № 5 (40), с. 162-166.

Вусала Фазиль гызы Исгандерова
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕХОДНЫХ
И НЕПЕРЕХОДНЫХ ГЛАГОЛОВ В РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ
(на основе материалов французского и азербайджанского языков)
Резюме

Данная диссертационная работа посвящена исследованию и описанию лексико-семантических особенностей переходных и непереходных значений одних и тех же глаголов в различных конструкциях в разносистемных языках.

Работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность выбора темы исследования, определены цель и задачи, объект и предмет, методы исследования, показана теоретическая и практическая значимость работы, а также область её применения.

Первая глава называется «Некоторые практические образцы конструкций переходных и непереходных глаголов во французском и азербайджанском языках». Здесь на конкретных примерах различных конструкций французской, тюркской и азербайджанской лингвистики анализируются лексико-семантические особенности переходных и непереходных значений одного и того же глагола.

Во второй главе под названием «Лексико-семантические особенности переходных и непереходных глагольных конструкций во французском и азербайджанском языках» рассматриваются сходства лексико-семантических особенностей подлежащих в переходных и непереходных глагольных конструкциях, подлежащего с переходным глаголом и прямым дополнением при переходных глаголах, сходные конструкции с лексико-семантическими особенностями, семантические особенности группы симметричных глаголов, в том числе глаголов движения и лексико-семантические особенности симметричных глаголов, поясняющих изменение положения.

В третьей главе под названием «Роль лексико-семантических и грамматических возможностей в форматировании значения одного и того же переходного и непереходного глагола во французском и азербайджанском языках» описаны омонимия, синонимия, а также многозначность переходных и непереходных глаголов.

В заключении диссертации представлены общие выводы и рекомендации, полученные на основе проведенного исследования.

Vusala Fazil Isgenderova

THE LEXICAL-SEMANTICAL FEATURES OF TRANSITIVE AND
INTRANSITIVE VERBS IN LANGUAGES OF DIFFERENT SYSTEM

(on the bases of materials of the French and Azerbaijany languages)

Summary

The thesis touches upon the lexical-semantic features of transitive and intransitive verbs in languages of different systems. The thesis consists of introduction, three chapters, conclusion and the list of used literature.

Introduction gives the arguments in favour of urgency of the theme, determines the aim and objectives, methods of investigation, comprises its scientific novelty, theoretical and practical significance, as well as, the hypothesis of the specifies the structure of the thesis. The first chapter deals with "Some theoretical problems of transitive and intransitive verbs construction in French and Azerbaijani language" explores different constructions of transitive and intransitive meaning of verbs, its analysis and its attitude of different provisions.

The second chapter titled "The lexical-semantic features of transitive and intransitive verbs constructions in French and Azerbaijani languages investigated the lexical-semantic features construction of similarity the subject of intransitive verb with the subject of transitive verb, the lexical-semantic features construction of similarity with the object of intransitive verb with the object of transitive verb constructions, lexical-semantic features similarity the subject of intransitive verb with the direct object of transitive verb constructions, semantic divisions of symmetric verbs, as well as features of lexical-semantic of the transference symmetric verbs.

The third chapter entitled "The role of lexical-semantic and grammatical possibilities of formation transitive and intransitive meaning of the same verbs in the French and Azerbaijani languages" investigates the lexical-semantic possibilities of transitive and intransitive verbs, homonyms and synonyms connections with the lexical-semantic constructions features of transitive and intransitive verbs. The achieved results during the investigation process are reflected in the summary of this thesis.

The research is completed with final conclusion which summarizes the basic of the investigation.

Çapa imzalanıb: 09.03.2016
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ВУСАЛА ФАЗИЛ ГЫЗЫ ИСГАНДЕРОВА

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ПЕРЕХОДНЫХ/НЕПЕРЕХОДНЫХ ГЛАГОЛОВ
В РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ
(на основе материалов французского и азербайджанского языков)

5714.01 – Сравнительно-историческое
и сравнительно-типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на стскание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2016